

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-33-09>

УДК 347.4

В. В. СКРИПНИК,

аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету

e-mail: wws11@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3968-7762>

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна, 61022

ДОКТРИНА ЗУСТРІЧНОГО НАДАННЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ ТА СУМІЖНІ ПРАВОВІ КОНСТРУКЦІЇ У ПРАВІ КРАЇН РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* Стаття присвячена доктрині зустрічного надання (consideration) в англо-американському праві та схожим правовим конструкціям у праві країн романо-германської правової сім'ї. На підставі зарубіжних досліджень доктрини зустрічного надання авторкою з'ясовується правова природа цієї доктрини у договірному праві. Акцентується увага на тому, що зустрічне надання пов'язується із категоріями інтересу, блага, вигоди, користі, збитку. Вказано, що зустрічне надання є істотною умовою дійсності будь-якого контракту, у тому числі неформального. Зроблено спробу зіставити доктрину зустрічного надання із концепцією каузи правочину у романо-германській правовій сім'ї, яка була розвинута завдяки рецепції римського права.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Розумінні каузи як обіцянки здійснити обмін певними благами наближує цю концепцію до доктрини зустрічного надання. Втім багатозначність терміну causa у джерелах римського права (мотив, мета, результат, підстава) унеможливають пошук витоків доктрини зустрічного надання у римській концепції каузи, на що вказано у статті. Сучасне розуміння каузи правочину як мети, яку сторони прагнуть досягти під час укладення договору, також є відмінною від доктрини зустрічного надання. Авторка наголошує, що Цивільний кодекс України не містить ані поняття зустрічного надання, ані поняття каузи. Натомість, у цивільному праві України категорія зустрічності знаходить свій прояв у поняттях: «зустрічне виконання», «зустрічні обов'язки», «зустрічні вимоги». Підкреслюється, що стаття 538 ЦК України «Зустрічне виконання зобов'язання» також не може вважатися аналогом доктрини зустрічного надання, оскільки закріплено в цій статті право на відмову від виконання зустрічного обов'язку застосовується саме на стадії виконання договору до обов'язків, які є взаємозалежними.

Висновки. Авторкою зроблено висновок про можливість та корисність рецепції доктрини зустрічного надання та її застосування у вітчизняній судовій практиці.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *доктрина зустрічного задоволення, концепція каузи, зустрічні зобов'язання, зустрічне виконання.*

Як цитувати: Скрипник В. В. Доктрина зустрічного надання в англійському договірному праві та суміжні правові конструкції у праві країн романо-германської правової сім'ї *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право»*. 2022. Вип. 33. С. 83-91. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-33-09>

In cites: Skrypnyk V. V. The doctrine of consideration in english contract law and related legal constructions in the law of countries of the romano-german legal family *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series «Law»*, (33), P. 83-91. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-33-09> (in Ukrainian).

Постановка проблеми. У праві Великої Британії в сфері договірних зобов'язань фундаментальне значення має доктрина зустрічного надання. Її сутність полягає в тому, що особа, яка бажає забезпечити виконання договірних зобов'язань повинна продемонструвати, що вона готова на

зустрічне надання, тобто обіцянку зробити щось на користь другої сторони, або надання другої сторони права вимагати виконання, беручи на себе зустрічне зобов'язання.

Подібною до доктрини зустрічного надання вважається поняття каузи

правочину у римському праві, яка була запозичена сучасними правопорядками романо-германської правової сім'ї. Суміжною до доктрини зустрічного надання можна також вважати конструкцію «зустрічне виконання зобов'язання», яка закріплена у ст. 538 Цивільного кодексу України. Під зустрічним виконанням зобов'язання розуміється виконання свого обов'язку однією із сторін, яке відповідно до договору обумовлене виконанням другою стороною свого обов'язку (ч. 1 ст. 538 ЦКУ).

Тож англійське договірне право та зобов'язальне право країн романо-германської правової сім'ї мають схожі правові конструкції, які покликані забезпечити дотримання балансу зустрічних інтересів сторін у договірному правовідношенні.

Стан наукового дослідження теми. Доктрина зустрічного надання розкривається у працях К. Оуенза, Е. Дженкса, Кларенса Д. Ешлі, В. В. Оробинського та ін. Абрам Гласер здійснив спробу зіставлення доктрини зустрічного надання та поняття каузи у романо-германській правовій сім'ї. У цивільному праві України питань зустрічного виконання зобов'язань торкалися Н. Ю. Голубєва, О. В. Дзера, О. О. Отраднава, І. Й. Пучковська, А. А. Цибань та ін.

Втім вказані конструкції зустрічного задоволення англійського права, каузи правочину та зустрічного виконання зобов'язання майже не досліджувалися у порівняльно-правовому аспекті у вітчизняній цивілістиці. Треба зазначити, що у світлі процесу рекодифікації цивільного законодавства, який заявлено та розпочато в Україні, вивчення зарубіжного досвіду, зокрема, англійської доктрини зустрічного надання, може бути корисним під час удосконалення відповідних норм Цивільного кодексу України.

Мета. Тому метою цього дослідження є порівняння доктрини зустрічного надання із суміжними правовими конструкціями у праві країн романо-германської правової сім'ї.

Для досягнення вказаної мети вважаємо за потрібне вирішити такі завдання:

1) визначити правову природу доктрини зустрічного надання;

2) встановити або спростувати зв'язок римського поняття каузи правочину із доктриною зустрічного надання;

3) зіставити доктрину зустрічного надання із поняттям зустрічного виконання зобов'язань у цивільному праві України.

Для досягнення вказаної мети дослідження застосовано діалектичний, аналітичний та порівняльно-правовий методи. Діалектичний метод використано для розгляду розвитку доктрини зустрічного надання та римського поняття каузи. Аналітичний метод було залучено для визначення правової природи доктрини зустрічного надання. Метод порівняння був застосований для зіставлення поняття «кауза правочину» та доктрини зустрічного надання, а також поняття зустрічного виконання зобов'язання у цивільному праві України.

Основні результати дослідження. Історія розвитку доктрини зустрічного надання в англійському праві досить давня. За цей час судова практика виробила декілька визначень поняття «зустрічне надання». Одним з найбільш цитованих є таке: «Дії або утримання від дій однією стороною або обіцянка це зробити – це ціна, за яку обіцянка іншого приймається, і обіцянка, надана в такий спосіб за щось інше, підлягає примусовому виконанню» («Данлоп» проти «Селфріджа», 1915), Лорд Данедін [4, с. 123]. Тобто, наріжним каменем доктрини зустрічного задоволення є обіцянка здійснити певне надання контрагенту, для якого таке надання являє певний інтерес (благо, вигоду, користь тощо). Інше визначення розуміє під зустрічним задоволенням виконання або обіцянка дії або утримання від дії [10, с. 4]. Існування зустрічного виконання є істотною умовою дійсності кожного простого або неформального контракту, тобто контракту, який не виражено у письмовій формі, або який не міститься у записах Суду Справедливості [10, с. 5].

Будь-який справжній контракт має обіцянку. Зустрічне надання може бути визначено також як добровільно понесений збиток кредитором взамін обіцянки (або вигода, перенесена на боржника на вимогу кредитора)[10, с. 3].

Відповідно до загального правила, тягар доказування наявності зустрічного надання зазвичай засновується на укладенні контракту стороною, незалежно від того, чи контракт викладено письмово, чи ні. Але у разі наявності зворотних документів зустрічне

задоволення презюмується, якщо відсутні сумнівні обставини [10, с. 11].

Досить часто цитоване таке визначення зустрічного задоволення у справі *Thomasv. Thomas*: «Зустрічне задоволення означає щось цінне з точки зору права, чого прагне позивач: це може якась вигода позивача, або якийсь збиток відповідача, але будь-які вимоги повинні йти від позивача» [10, с. 28].

Отже, визначення зустрічного надання конструюються виходячи із потреб визнання договору укладеним або із потреб спору, що виник із договору.

Взаємність зустрічного надання було роз'яснено у рішенні Лорда Еленбороуха у його рішенні у справі *Jonesv. Ashburnham*, ухваленому у 1804 р. У цій справі позивач подав позов щодо боргу, який спочатку йому заборгувала особа, що на момент позову вже вмерла. Цей борг, відповідач (можливо, як законний представник) зобов'язувався сплатити за боржника. Позивач у своїй заяві стверджував, що зустрічним зобов'язанням з його боку було утримання певний час від звернення із позовом щодо боргу. Але у заяві не було сказано, щодо кого було обумовлено таке утримання, а також за що був відповідальним відповідач, незалежно від його обіцянки сплатити борг. Лорд Еленбороух сказав: «Право – це відносне поняття: повинен бути певний об'єкт права, певний об'єкт позову, певна сторона, яка є відповідальною у майновому чи особистому відношенні; у протилежному випадку не можна казати про право... Тоді що може являти собою утримання? Це може бути утримання від права, яке може бути здійснено примусово» [10, с. 29]. Тобто у вказаній справі зустрічне надання складає забезпечений угодою інтерес про незвернення із позовом. Тому зміст зустрічного надання може складати необов'язково якась матеріальне благо чи вигода, а й утримання від певної дії з боку контрагента.

Як вказував О. В. Голмс у своїй фундаментальній праці «*Thecommonlaw*» (1881 р.), можна сказати, що елементом усіх контрактів є обіцянка, хоча навіть обіцянка і не є необхідною для відповідальності за борг. Будь-яка вигода, яка надається кредитором боржнику, або будь-який збиток, який зазнає кредитор, може бути зустрічним наданням. Під цим розуміється також, що будь-яке зустрічне надання може буде зведене до другого

випадку, яке використовує слово «збиток» у широкому сенсі [9, с. 256].

Абрам Гласер розглядає доктрину зустрічного задоволення як свого роду принцип, на якому базується діяльність учасників правовідносин, які вчиняють правочини. Цитуючи «Вступ до філософії права» Роско Паунда, автор пише, що «доктрина зустрічного надання з її нечіткими рисами була на шляху багатьох речей з потребами бізнесу і які вимагає бізнес, і в якому бізнесмени діють покладаючись на добросовісність один одного та банківську пильність до щодо їхніх бізнес-кредитів, з допомогою права або без такої допомоги» [8, с. 14]. Такий погляд дещо наближує розуміння доктрини зустрічного надання до принципу добросовісності в романо-германській правовій сім'ї.

Доктрина зустрічного надання знайшла своє нормативне встановлення і в законодавстві країн, що зазнали впливу англосаксонської правової сім'ї. Так, у ст. 23 Закону про договір Індії (1892 р.) зустрічним наданням є певне благо, яке обіцяне однією стороною іншій у процесі формування договору. При цьому зустрічне надання не повинне бути заборонено законом, його надання не повинно порушувати жодного із чинних законів або бути оманливим; не повинно полягати у спричиненні шкоди особі або майну, а також суперечити державній політиці. Зустрічне надання може полягати у наданні грошей, речей, послуг, обіцянці здійснити певні дії у майбутньому або утриматися від їх здійснення тощо. Якщо у боржника або кредитора вже є зобов'язання щодо конкретного об'єкта, то такий об'єкт не може стати підставою для нового договірної відношення [2, с. 106].

Отже, зустрічне надання могло полягати у наданні грошей, речей, послуг, обіцянці здійснити певні дії в майбутньому або утриматися від їх здійснення тощо.

Мали місце і такі визначення: «зустрічне задоволення – це збиток позивача на користь відповідача» (справа *Thomasv. Thomas*, 1842); «зустрічне надання – це втрата або незручність, яку зазнала одна сторона договору на вимогу іншої» (справа *Bunn. v. Guv*, 4 East, 1803) [3, с. 126].

Зустрічне надання в англійському праві повинно відповідати таким вимогам. Першою

з них є так звана «достатність» зустрічного надання, або його цінність. Вказана вимога означає, що зустрічне надання має певну цінність (як правило, економічну). Але це не означає, що зустрічне надання повинне бути адекватним, тобто такої самої цінності, що і зустрічне задоволення іншої сторони [4, с. 125]. Об'єкт зустрічного надання не може являти собою незаконну чи аморальну дію [10, с. 23].

Зустрічне надання можливе також для укладення мирової угоди, за утримання від подання позову. Іншими словами сторона, що завдала шкоду іншій стороні, може надати їй грошове відшкодування за умови, що потерпілий не подаватиме позову. В такому разі деліктні правовідносини трансформуються у договірні: замість стягнення відшкодування у судовому порядку сторони укладають мирову угоду (компроміс), в силу якої відшкодування приймається потерпілим внаслідок обіцянки завдавача шкоди, а потерпілий відмовляється від свого права позиватися до суду. У цьому випадку зустрічне надання з боку позивача і полягає у цій відмові від судового захисту.

Не допускається минуле зустрічне надання. Наприклад, одна сторона контракту дає іншій стороні додаткову обіцянку, яка є частиною обіцянок, що утворюють пропозицію та її прийняття. Так, К. Оуенз ілюструє це правило справою Роскорла проти Томаса (1842 р.): за договором купівлі-продажу коня покупцем було сплачено 30 фунтів стерлінгів, після чого продавець надав запевнення, що кінь не має вад. Було подано позов щодо цієї обіцянки. Суд встановив, що оскільки обіцянка була надана після продажу, то зустрічне надання є минулим [4, с. 127]. Інша справа ґрунтувалась на тому, що особою було добровільно виконано ремонт у будинку. Після цього власники підписали документ, в якому надали обіцянку заплатити за працю. Коли особою було подано позов про недотримання обіцянки, й відмовили через те, що зустрічне надання, на яке вона покладалась, було минулим [4, с. 128]. Тобто для дійсності зустрічного задоволення необхідно, щоб обіцянка була спрямована на майбутнє, або, іншими словами, така обіцянка має значення лише при укладенні договору, а не після.

Виділяють майбутнє зустрічне задоволення «*executory consideration*», тобто задоволення,

яке на момент укладення договору ще не виконане, але буде виконане в майбутньому, та «виконане зустрічне надання» - «*executed consideration*» - надання, яке виконане або незадовго до або одночасно із укладенням договору [3, с. 130]. Як ілюстрацію останнього В. В. Оробинський наводить справу Елізабет Керліл проти Carbolic Smoke Ball Co, в якій було укладено угоду, що полягала у прийнятті жінкою певних ліків три рази на день, а у разі вона захворіє, компанія обіцяла виплатити 100 фунтів. Жінка звернулася за виплатою, на що відповідач заперечував, що немає зустрічного задоволення. Втім суд прийшов до висновку, що на боці позивачки було зустрічне задоволення: вона виконала умови оферти (приймала ліки) та пред'явила ці дії до оплати. Звернення позивачки було кваліфіковано як акцепт, оскільки оферту не відкликали. До акцепту позивачка виконала вимоги відповідача, а тому надала зустрічне надання [3, с. 130]

Кларенс Д. Ешлі стверджує, що елементами контракту є взаємна згода та зустрічне надання. За відсутності будь-якого з них контракту немає. Виключенням з цього загального правила є лише мирова угода [7, с. 432]. Контракту не буде доки не буде надано зустрічного надання, без нього не виникне зобов'язання.

У двосторонніх контрактах зустрічна обіцянка та її невиконання будуть вважатися зустрічним наданням, та, відповідно, обмін повинен відбутися зараз та зустрічне надання не може бути майбутнім [7, с. 432]. В односторонніх контрактах акт може бути здійснений перед тим, як виникне обіцянка. Різниця полягає в тому, що коли акт здійснено відповідно до пропозиції, то здійснено обмін на запропоновану обіцянку (чого немає у випадках «пост-зустрічного задоволення») [7, с. 433]. Тож Кларенс Д. Ешлі задається питанням: що є зустрічним задоволенням у білатеральних контрактах? Чи є це зустрічною обіцянкою, чи виконанням цієї обіцянки?

У цьому аспекті вважаємо близьким до доктрини зустрічного задоволення поняття каузи у праві країни романо-германської правової сім'ї, яке сформувалося під впливом імплементації положень римського права.

У відомому фрагменті римського юриста Лабейона поняття *causa* слугує для визнання договірними зобов'язаннями певних

правовідносин, які виходить за межі визнаних договірних типів (пойменованих договорів). За словами Лабейона, «якщо те, що здійснено, не підпадає під певний контракт, але є кауза, Аристон елегантно відповів Цельсу, що зобов'язання має місце. Наприклад, я передав тобі річ, щоб ти передав мені іншу, я надав, щоб ти що-небудь зробив: це є синаллагмою, і звідси породжується цивільне зобов'язання»¹. У цьому тексті Лабейон використав грецький термін *συνάλλαγμα* для позначення контракту. Тобто римську каузу у процитованому фрагменті можна кваліфікувати як намір вчинити обмін благами: річ на річ, річ на роботи чи на послуги. Такий намір щодо здійснення обміну певними благами, який створює взаємні зобов'язання, є близьким до розуміння англо-американської доктрини зустрічного надання.

В залежності від наявності каузи правочини у римському праві, а за потім і в сучасному цивільному, були класифіковані на каузальні та абстрактні. Так, Чезаре Санфіліппо вказував, що з точки зору мети (*causa*, «підстава»), на яку спрямований прояв волі, можна виокремити правочини «каузальні», де бажана мета вочевидь вбачається у самій дії, оскільки внутрішньо притаманна самій структурі (наприклад, купівля-продаж), та правочини «абстрактні», де не виявляється мета, задля якої вчиняється акт (наприклад, стипуляція) [5, с. 69]. У цьому сенсі наявність каузи, тобто правової мети чи підстави правочину, має значення під час укладення того чи іншого договору: у каузальних правочинах завжди вбачається мета, на які спрямована воля під час їх вчинення.

На думку І. Безклубого та Ю. Кошиля, визнання і подальший розвиток поняття каузи правочину були зумовлені потребою в захисті взаємообумовлених зобов'язань сторін формально самостійних абстрактних контрактів та недостатня урегульованість правовими нормами наслідків невиконання чи порушення зобов'язань сторін за договором. Автори вказують на подібність каузи додоктрини зустрічного надання в англо-

саксонській системі права [1, с. 63]. Втім подібність каузи та доктрини зустрічного надання потребує аргументації та обґрунтування.

Спробу зіставити англійсько-американську доктрину зустрічного надання та римську доктрину каузи правочину зробив Абрам Гласер. Автор вказує, що на думку деяких авторів, суди справедливості адоптували, а суди загального права запозичили ідею римської каузи та розвили доктрини зустрічного надання з неї. На доказ цього вони наводять той факт, що у певний час обидва терміни використовувались взаємозамінно. Втім переважаюча думка доктрина зустрічного надання не зазнала впливу принципів римського чи континентального права. Однак найбільш давні позови, які впливали з договору були позовами із боргу чи угоди. Можливість обох позовів залежала від дотримання певних формальностей. Позов із боргу був спрямований на стягнення певної грошової суми, яка була прийнята як гроші позикодавця боржнику у володіння. Позов подавався не для того, щоб надати чинності угоді, але щоб стягнути гроші позикодавця [8, с. 19]. Як вказує автор, позов щодо угоди, який був визнаний не раніше, ніж у двадцятому сторіччі, був позовом на визнання чинності угоди, але він використовувався на заміну документу за печаткою та був єдиним доказом для відповідальності, який визнавався судом, якщо сам документ був пошкоджений або втрачений [8, с. 19].

Але насправді суди лише запозичили з римського права правило «*ex nudo pacto non oritur actio*» (із голого пакта не виникає позов) та почали його застосовувати для позначення угод, які не були чинними, оскільки не містили зустрічного надання. Втім саме висловлювання мало інше значення, ніж у Стародавньому Римі [8, с. 20].

Абрам Гласер критикує погляд, згідно з яким практично всі види римських правочинів, де немає елементу зустрічного надання і де він є, мають юридичну підставу або каузу, яка робить будь-який прояв волі дійсним, якщо існує явна передумова, через яку з'явилась ця підстава в угодах між живими та вона була визнана обома сторонами. Таку точку зору автор вважає помилковою, хоча римляни мали рацію у тому, що виявлення волі, особливо формальне (те, що вважається у *common law*

¹Ulp. 4 ad ed. D. 2, 14, 7, 2: Sed et si in alium res non transeat, subsittamen causa, eleganter Aristo Celso respondit esse obligationem. Ut puta dedi tibi rem, ut mihi aliam dares, dedi utali quid facias: hoc *συνάλλαγμα* esse et hinc nasci civilem obligationem.

випадком обіцянки за печаткою), мало особливе значення та повинно було створювати юридичний обов'язок, але таке значення було втрачено за часів пізньої Імперії через зусилля судів визнавати вимоги справедливості [8, с. 14].

Абрам Гласер, як й інші автори, виходить з того, що римляни не мали концепції, подібної до доктрини зустрічного надання, що притаманна *common law*. Автор посилається на Ф. П. Уолтона, який заявляє, що слово *causa* у римському Зводі цивільного прав Юстиніана використано у багатьох значеннях, цитатах у джерелах, принаймні у дев'яти, серед яких є значення мотиву, результату, мети угоди та правової підстави її чинності. Кожне з цих значень має на увазі надання дійсності певній угоді [8, с. 15].

На думку Абрама Гласера сучасне розуміння каузи у романо-германській правовій сім'ї було закладено розробниками Кодексу Наполеона: Дома та Потье. Відповідно до цих принципів кауза зобов'язання – це безпосередня його мета, яку сторони мають на увазі. У двосторонніх контрактах кауза зобов'язання однієї сторони – це зобов'язання іншої сторони у реальних договорах, таких як позика або застава, кауза зобов'язання позичальника або заставодержателя – це отримання речі. У договорі дарування кауза – це намір дарувальника здійснити дарування [8, с. 15]. ЦК Франції навіть містить вимогу наявності каузи як підставу дійсності зобов'язання. Відповідно до ст. 1131 ЦК Франції, зобов'язання, яке на має каузи, або має хибну каузу, або має недозволену каузу, не може бути чинним. При цьому чинність зобов'язання не ставиться в залежність від факту вираження каузи у зобов'язанні (ст. 1132 ЦК Франції). Отже, навіть якщо кауза не висловлена, але все одно є наявною, зобов'язання є чинним. ЦК Франції також є вимоги щодо дозволеності каузи: вона вважається недозволеною, коли суперечить закону, добрим звичаям або публічному порядку (ст. 1133 ЦК Франції).

Вимоги щодо наявності каузи є притаманними не лише французькому цивільному праву, а й цивільному праву Італії, Іспанії, Голландії, Бельгії та праву деяких інших країн континентальної Європи.

Тож можна стверджувати, що кауза є центральним поняттям сучасного зобов'яз-

ального права у країнах романської правовій сім'ї.

Однак щодо теоретичних поглядів на значення каузи у цивільному праві Франції немає однастайності. Так, французькі теоретики довгий час поділялись на каузалистів та антикаузалистів. Антикаузалисти стверджували, що у двосторонніх договорах кожна із сторін зв'язувала себе щодо іншої сторони, яка теж ставала зобов'язаною, і ці взаємні обіцянки були корелятивними, а тому немає логічної необхідності у наявності каузи. В реальних контрактах, якщо передання речі є каузою, то така підстава є самодостатньою та не є явною метою. Щодо дарування, то в ньому важко відмежувати мотив від бажання [8, с. 16].

Цікавим є спостереження Абрама Гласера, що у цивільних кодексах Квебеку та Луїзіани, які належать до змішаних правових систем, поняття каузи та зустрічного задоволення є взаємозамінними [8, с. 16].

Втім у країнах германської правової сім'ї не закріплено на законодавчому рівні ані вимогу щодо зустрічного надання, ані вимогу щодо наявності каузи для чинності правочину (ЦК Японії, Німецьке цивільне уложення, Швейцарський зобов'язальний закон, ЦК Австрії тощо). У цих країнах усе, що вимагається для дійсності правочину, це – намір укласти договір, об'єкт, який є фізично доступним та юридично дозволеним, та деякі вимоги щодо форми в окремих випадках.

Отже, доктрина зустрічного надання була незалежною від впливу римського права, концепції каузи правочину, та мала самостійний розвиток у *common law*. Встановлення наявності каузи правочину слугує визнанню укладеним договором, навіть такого, який не встановлений законодавчо (непойменованого договору).

Цивільний кодекс України не містить поняття каузи правочину. У цивільному праві України категорія зустрічності знаходить свій прояв у поняттях: «зустрічне виконання», «зустрічні обов'язки», «зустрічні вимоги». У контексті ст. 538 ЦКУ поняття «зустрічності» сконструйовано через «взаємність виконання». Тобто обов'язок однієї сторони зобов'язання повинне бути обумовленим виконанням обов'язку іншою.

Невиконання зустрічного обов'язку надає право іншій стороні зобов'язання зупинити виконання свого обов'язку, відмовитися від

його виконання частково або в повному обсязі (ч. 3 ст. 538 ЦКУ).

Такі обов'язки можуть бути визначені як «зустрічні». Визначення зустрічних обов'язків запропонував у своїй дисертації А.А. Цибань, який пропонує вважати зустрічними обов'язки, виконання яких обумовлює виконання обов'язків другою стороною договірної зобов'язання, тобто вони виникають з однієї підстави, є взаємопов'язаними, основними та охоплюються предметом договору [6; с. 4].

Чи можна вважати певним норми статті 538 ЦКУ про зустрічне виконання зобов'язання певним «аналогом» доктрини зустрічного задоволення англійського договірної права?

Для відповіді на це питання потрібно звернути увагу на те, що у сенсі ст. 538 ЦКУ зустрічними буде вважатися обов'язки взаємозалежні, чи взаємообумовлені, тобто можливість виконання обов'язку обумовлено виконанням обов'язку іншої сторони. Так, наприклад, обов'язок виконавця за договором освітніх послуг обумовлено виконанням замовником (тим, хто отримує послуги) своїх обов'язків щодо участі в освітньому процесі (відвідування занять, виконання завдань тощо). Але якщо обов'язки у договорі можуть бути виконані незалежно один від одного, то посилатися на зустрічне виконання у сенсі ст. 538 ЦКУ не уявляється можливим.

Поняття зустрічних обов'язків у сенсі ст. 538 ЦКУ важливе для стадії виконання договірної зобов'язання. Невиконання свого обов'язку стороною договору надає право контрагенту відмовитися від виконання зустрічного обов'язку (наприклад, відмова продавця передати річ у разі нездійснення покупцем передоплати, яка обумовлена

договором). Тому поняття «зустрічне виконання зобов'язання» не співвідноситься ані із англійською доктриною зустрічного надання, яка має значення для визнання правочину таким, що створює договірне зобов'язання.

Висновки. Доктрина зустрічного надання в англо-американському праві покликана забезпечити взаємні інтереси сторін договору на стадії його укладення. Кауза правочину, на відміну від доктрини зустрічного надання, є не вимогою до його укладення чи виконання, а являє собою правову підставу чи мету правочину, які втілюються у прояві волі особи на досягнення певного правового результату. В українському цивільному праві не втілено англійську доктрину зустрічного надання. Втім уявляються корисним для національного зобов'язального права вивчення та рецепція цієї доктрини, принаймні на рівні судової практики. По-перше, відмова від виконання зустрічного обов'язку у разі невиконання свого обов'язку іншою стороною договору могло б бути ефективним способом захисту у договірних відносинах. По-друге, виконання обов'язку однією із сторін двостороннього договору надало б можливість вимагати повернення виконання або відшкодування збитків. Наразі це не є загальним правилом, а лише встановлено у спеціальних нормах, зокрема, про набуття або збереження майна без достатньої правової підстави. По-третє, виконання обов'язку однією із сторін у непойменованому синалагматичному договорі надало б цій стороні право вимоги до контрагента щодо виконання ним свого обов'язку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безклубий І., Кошиль Ю. Causa правочину у римському праві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. Київ, 2007. С. 59-63.
2. Беликова К.М. Заключение, исполнение и прекращение договора в Индии. *Азиатско-Тихоокеанский регион: экономика, политика, право*. 2015. № 2 (35). С. 103-120.
3. Орбинский В. В. Английское договорное право : просто о сложном : изд. 2-е, перераб. и доп. Ростов н/Д : Феникс, 2016. 459 с.
4. Оуенз К. Право: Посібник для студентів бізнес-спеціальностей: Навчальний посібник. Київ: Знання, 2002. 605 с.
5. Санфилиппо Ч. Курс римского частного права. Москва: Норма, 2017. 464 с.
6. Цибань А. А. Суб'єктивний цивільний обов'язок як елемент зобов'язального правовідношення : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : 12.00.03. Харків, 2018. 226 с.
7. Ashly D. Clarence. The doctrine of consideration. *Harvard Law Review*. New York, 1913. Vol. 26. No. 5 (Mar., 1913). P. 429-436.

8. Glaser A. Doctrine of Consideration and the Civil Law Principle of Cause. *Dickinson Law Review*, New York City, 1941. Volume 46. P. 12-25. Available at: <https://ideas.dickinsonlaw.psu.edu/dlra/vol46/iss1/2>
9. Holmes O. W. The common law. Toronto, 2011. 381 p.
10. Jenks E. The History of the Doctrine of Consideration in English Law. London, 1892. 225 c.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2022

Стаття рекомендована до друку 10.05.2022

V. V. SKRYPNYK,

postgraduate student

of the Department of Civil Law Disciplines,

Faculty of Law,

e-mail: wws11@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3968-7762>

V. N. Karazin Kharkiv National University,

4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

THE DOCTRINE OF CONSIDERATION IN ENGLISH CONTRACT LAW AND RELATED LEGAL CONSTRUCTIONS IN THE LAW OF COUNTRIES OF THE ROMANO-GERMAN LEGAL FAMILY

ANNOTATION. *Introduction.* The article is devoted to the doctrine of consideration in Anglo-American law and similar legal constructions in the law of the countries of the Romano-Germanic legal family. On the basis of foreign studies of the doctrine of consideration, the author finds out the legal nature of this doctrine in contract law. Attention is focused on the fact that consideration is associated with the categories of interest, good, benefit, benefit, loss. It is indicated that consideration is an essential condition for the validity of any contract, including an informal one. An attempt is made to compare the doctrine of consideration with the concept of cause of transaction in the Romano-Germanic legal family, which was developed due to the reception of Roman law.

Summary of the main research results. Reasonable causes as promises to carry out an exchange of certain goods brings this concept closer to the doctrine of consideration. However, the ambiguity of the term "causa" in the sources of Roman law (motive, purpose, result, basis) makes it impossible to find the origins of the doctrine of consideration in the Roman concepts of causa, as indicated in the article. The modern understanding of the cause of action as the goal that the parties seek to achieve when entering into a contract is also different from the doctrine of consideration. The author emphasizes that the Civil Code of Ukraine contains neither the doctrine of consideration nor the concept of cause. On the other hand, in the civil law of Ukraine, the category of counter is manifested in the concepts: "counter performance", "counter obligations", "counter claims". It is emphasized that Article 538 of the Civil Code of Ukraine "Reciprocal performance of an obligation" also cannot be considered an analogue of the doctrine of counter-provision, since the right to refuse to perform a counter-obligation established in this article is applied precisely at the stage of performance of the contract to obligations that are interdependent

Conclusions. The author made a conclusion about the possibility and usefulness of the reception of the counter-providing doctrine and its application in national judicial practice.

KEY WORDS: *doctrine of consideration, concept of cause, counter obligation, counter performance.*

REFERENCES

1. Bezklubyi I., Koshyl Yu. Causa pravochynu u rymському pravi. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Yurydychni nauky. Kyiv, 2007. S. 59-63. (In Ukrainian)
2. Belikova K.M. Zaklyuchenie, ispolnenie i prekrashchenie dogovora v Indii. *Aziatsko-Tihookeanskij region: ekonomika, politika, pravo*. Moskva, 2015. № 2 (35). S. 103-120. (In Russian)
3. Orobinskij V. V. Anglijskoe dogovornoe pravo : prosto o slozhnom : izd. 2-e, pererab. i dop. Rostov n/D : Feniks, 2016. 459 s. (In Russian)
4. Owens K. Pravo: Posibnik dlya studentiv biznes-spetsialnostey : Navchalnyy posibnik. K. : Znannya, 2002. 605 s. (In Ukrainian)
5. Sanfilippo C. Kurs rimskogo chastnogo prava. M.: Izdatel'stvo «Norma», 2017. 464 s. (In Russian)
6. Tsyban A. A. Subiektyvnyi tsyvilnyi oboviazok yak element zoboviazalnoho pravovidnoshennia : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yur. nauk : 12.00.03. Kharkiv, 2018. 226 s. (In Ukrainian)

7. Ashly D. Clarence The doctrine of consederation. Harvard Law Review. New York, 1913. Vol. 26, No. 5 (Mar., 1913), p. 429-436.
8. Glaser A. Doctrine of Consideration and the Civil Law Principle of Cause. Dickinson Law Review, New York City, 1941. Volume 46. P. 12-25. Available at: <https://ideas.dickinsonlaw.psu.edu/dlra/vol46/iss1/2>
9. Holmes O. W. The common law. Toronto. 2011. 381 p.
10. Jenks E. The History of the Doctrine of Consideration in English Law. London, 1892. 225 c.

The article was received by the editors 13.04.2022

The article is recommended for printing 10.05.2022